

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

Виставка “Гетьманські клейноди та особисті речі Богдана Хмельницького” посіла особливе місце на культурному видноколі України у 2002 році. Новизна, самобутність та історико-культурна значущість цієї музейної акції зумовили те, що вона переступила далеко за межі пересічної культурологічної події й набула визнання широких кіл громадськості.

Уже певним новаторством позначено сам підхід до організації виставки: вона була ініційована і фінансована громадською організацією – Фондом інтелектуальної співпраці “Україна – ХХІ століття” (голова ради – народний депутат України Богдан Володимирович Губський), а концептуальну основу експозиції склало майже однойменне дослідження “Особисті речі Б.Хмельницького у колекціях музеїв Європи”, опубліковане в академічному збірнику Інституту історії України НАН України “Україна в Центрально-Східній Європі”¹.

Учасниками масштабного міжнародного проекту повернення на Батьківщину атрибутів гетьманської влади та особистих речей Б.Хмельницького стали музеї з чотирьох європейських країн: три з Польщі й по одному зі Швеції, Росії та України. Це дозволило вперше зібрати і привезти до Києва відомі на сьогоднішній день історичні речі, пов’язані з іменем Богдана Хмельницького.

Урочисте відкриття виставки відбулося 5 березня 2002 року в Національному музеї історії України за участю тодішнього Голови адміністрації Президента України Володимира Литвина, Міністра культури і мистецтв України Юрія Богуцького, Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Польща в Україні Марека Зюлковського, Надзвичайного і Повноважного Посла Російської Федерації в Україні Віктора Черномірдіна, чільних представників наукової і творчої інтелігенції. Дальшим місцем експонування став музей ім. Б.Хмельницького Національного історико-культурного заповідника “Чигирин”. Згодом виставку мали можливість оглянути також мешканці Львова та Дніпропетровська: вона була розгорнута в місцевих історичних музеях.

Чільне місце в переліку національних реліквій виставки посідає експонат Військового музею у Стокгольмі – прапор Богдана Хмельницького. Ще на початку минулого сторіччя до теми вивчення гетьманського прапора звернувся видатний український історик Іван Крип’якевич у статті “Прапор Хмельницького”, друківаній у львівській “Неділі” (наступного року з її переддруком ознайомила своїх читачів київська “Рада”²). На схилку ХХ ст. дослідникам пощастило виявити ще одне відгалуження історичної традиції: атрибутувати та в загальних рисах простежити одісею унікальної “стокгольмської” пам’ятки Богдана Хмельницького³. А вже сьогодні цей символ козацької нації побачив береги рідного Дніпра.

Державний історичний музей у Москві представив водохресну чашу. За експертними оцінками фахівців, вона була виготовлена у 1630-х рр. у Лейпцігу. Чаша срібна з позолотою, вага – 540 г. Її горішню частину прикрашає виکارбуваний герб Війська Запорозького з ініціалами гетьмана та початковими літерами його титулу.

¹ Савчук Ю. Особисті речі Б.Хмельницького у колекціях музеїв Європи // Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. праць. – К., 2000. – С.293–313.

² Крип’якевич І. Прапор Хмельницького // Рада. – 1912. – №23. – С.4.

³ Савчук Ю., Турек С. Прапор Б.Хмельницького з Державної трофейної колекції Військового музею у Стокгольмі // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – К., 2000. – Вип.7. – С.312–324.

Україна представлена на виставці експонатом Національного музею історії України – шапкою Богдана Хмельницького. Це був дар відомої української меценатки Варвари Николівни Ханенко для Київського художньо-промислового і наукового музею ім. Імператора Миколи II. Під час Другої світової війни шапку було вивезено до Німеччини. Звідти за повоєнною реституцією її передали до Білоруського державного музею історії Великої Вітчизняної війни і тільки 1954 року вона потрапила до рідної музейної домівки як дарунок білоруського народу з нагоди 300-річчя Переяславської ради.

Однак найбільше історичних реліквій, що їх пов'язують з іменем українського гетьмана, зберігається у сусідній Польщі. Булава Богдана була запозичена на виставку з музею Війська Польського у Варшаві. На жаль, до нас вона дійшла у пошкодженому вигляді – знищене коштовне руків'я зі слонової кістки. Втім про її первісний вигляд дозволяє скласти уявлення унікальне фото 1881 року неушкодженої булави, яке зберігається у Національному музеї у Варшаві й також експонується на виставці.

Найбагатша колекція речей Хмельницького є у музеї Фундації князів Чарторизьких у Кракові. З фондів цієї збірки відвідувачі оглянули шаблю, нагай і два кухлі Хмельницького.

Таким чином, ми бачимо, що кожен з предметів, експонованих на виставці, без перебільшення можна назвати унікальним, однак вони досі залишаються маловідомими не тільки широкому загалові, але й вузькому науковому колу. Виставка стимулювала подальше зацікавлення історичними реліквіями й дала імпульс новим дослідженням. У цьому плані варто згадати про розвідку, що має незабаром з'явитися друком, працівника музею Фундації князів Чарторизьких, польського історика Яна-Якуба Дрещика про кухню Б.Хмельницького.

На особливу увагу заслуговує ще один аспект. Ця виставка подала приклад вкрай необхідної і, що найголовніше, успішної міжнародної співпраці у музейній сфері. Це особливо важливо за сучасних обставин, коли значна частина українських культурних цінностей перебуває у музейних збірках за кордоном і залишається недоступною для громадян України.

Насамкінець приємно констатувати, що за дев'ять місяців з часу перевезення в Україну гетьманських клейнодів та особистих речей Богдана Хмельницького з експозицією ознайомилося близько 100 тисяч українських та іноземних громадян. Виставка, що стала першим досвідом нашої молоді держави у музейній справі щодо залучення національних культурних цінностей козацької доби з колекцій закордонних музеїв, не тільки отримала широке суспільне визнання, але й стала однією з найуспішніших в Україні серед музейних виставок сучасності.

ПЕРЕЛІК ЕКСПОНАТІВ ВИСТАВКИ

1. Шабля Богдана Хмельницького

Польща (?), середина XVII ст., XVIII ст. (ефес); залізо, інкрустація золотом, дерево, шкіра; довжина – 100 см; інвентарний номер: МНК XIV–35.

Фундація князів Чарторизьких при Національному музеї у Кракові, Польща.

2. Нагай Богдана Хмельницького

Україна, середина XVII ст.; дерево, шкіра, волосся; довжина: держак – 60 см, пліть – 52 см; інвентарний номер: МНК XI–218.

Фундація князів Чарторизьких при Національному музеї у Кракові, Польща.

3. Кухоль Богдана Хмельницького

Польща (?), початок XVII ст.; слонова кістка, оправлений позолоченим сріблом, оздоблений перлинами (48 шт.); розміри: висота 25,5 см; інвентарний номер: МНК XIII-164.

Фундація князів Чарторизьких при Національному музеї у Кракові, Польща.

4. Кухоль срібний із зображенням Богдана Хмельницького

Польща (?), XVII ст.; під зображенням напис: BOGDAN CHM // LNICKI. HETMAN // WOJSKA ZAPO.; розміри: висота 17,3 см, діаметр дна – 12,2 см, діаметр вінця – 11,9 см; інвентарний номер: МНК XII-54.

Фундація князів Чарторизьких при Національному музеї у Кракові, Польща.

5. Прапор Богдана Хмельницького

Україна, середина XVII ст.; льон, шерсть; розміри: 104 x 123 см; довжина держака – 126,5 см; інвентарний номер: СТ 22 : 212.

Шведський національний музей воєнної історії, Стокгольм, Швеція.

6. Водохресна чаша Богдана Хмельницького

Німеччина, Лейпціг, 1630-ті рр.; срібло, позолота; розміри: 10,0 x 29,0 x 20,1 см; інвентарний номер: ГИМ 14194щ ОК 1167.

Державний історичний музей, Москва, Росія.

7. Булава Богдана Хмельницького

Османська імперія, XVII ст.; ріг носорога; розміри: висота 23,9 см; розміри голівки 7,2 x 7,1 см, руків'я – 15,2 x 2,5 см; інвентарний номер: 6134*.

Музей Війська Польського, Варшава, Польща.

8. Фото булави Богдана Хмельницького

1881 р. Фото В.Краєвського з “Albumu dzieł sztuki zastosowanej do przemysłu z Wystawy urządzonej przez Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie w 1881 r.”; розміри: 31,8 x 39,5 см; інвентарний номер: МН 110849.

Національний музей у Варшаві, Польща.

9. Шапка Богдана Хмельницького

Середина XVII ст.; шовк, атлас, вишивка сріблом; розміри: висота – 27 см, ширина – 31 см; інвентарний номер: Інвентарна книга тканин. – Т.6. – №4618.

Національний музей історії України, Київ, Україна.

Юрій Савчук (Київ)

Відкриття виставки “Михайло Брайчевський – історик, археолог, романтик” і вечір пам'яті, приурочений до річниці від дня смерті Михайла Юліановича, відбулися 24 жовтня ц.р. в Музеї історії міста Києва.

М.Брайчевський (1924–2001) – відомий український історик, доробок якого високо оцінено в світі. Доктор історичних наук, дійсний член Української Вільної Академії Наук (США), дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, член Українського Історичного Товариства, заслужений діяч науки і техніки, лауреат премії Фундації Омеляна й Тетяни Антоновичів і премії ім. М.Грушевського, – ще за життя він належав до тих істориків, яких можна назвати совістю нашої науки. У повсякденному житті його знали як чесну, скромну, доброзичливу і делікатну людину.

Основною метою виставки було показати на прикладі життя М.Ю.Брайчевського духовне обличчя того покоління киян, які не лише склали, але й свідомо формували інтелектуальне середовище і культурологічну атмосферу Києва другої половини ХХ ст.

Матеріали, що експонувалися, збиралися співробітниками відділу “Київ давній та середньовічний” упродовж цілого року після смерті М.Брайчевського 23 жовтня